

Botoșani, municipiul de reședință al județului omonim, este un oraș situat în nordul Moldovei, atestat din sec. XIV; așezat la intersecția unor drumuri comerciale pe ruta Polonia-Dunăre, localitatea a reprezentat un important târg și centru de producție meșteșugărească până la finalul sec. XIX. Deși existența unor pietre funerare (1540) indică prezența unor evrei încă din sec. XVI, așezările evreiești încep să se dezvolte un secol mai târziu.

În Botoșani, la 1745, comercianților din Botoșani, inclusiv celor evrei, li se acordă drept de proprietate asupra avutului printr-un hrisov emis de Ioan Nicolae Mavrocordat, iar din 1780, comunității i se aprobă statutul autonom. Cu toate acestea, uneori sunt înregistrate conflicte între evrei și ceilalți localnici, domnitorii impunând însă o judecată echilibrată. Un exemplu în acest sens este hrisovul domnesc emis de Scarlat Callimachi în 1817, prin care condamna unii calomniatori ai comercianților evrei și reconfirma drepturile acestora din urmă.

Catagrafia din 1774 indica prezența a 41 de familii evreiești la Botoșani, în timp ce catagrafia elaborată în 1820, în timpul domniei lui Mihai Șuțu, menționa 65 de familii cu supușenie austriacă plătitoare de dări. Un alt document elaborat în 1821 stabilea prezența a 573 de familii de evrei pământeni la Botoșani. Numărul crește la 628 familii în 1826, tendința fiind ascendentă și după 1829, odată cu ridicarea monopolului turcesc asupra comerțului. Odată cu instaurarea Regulamentelor Organice (1832) de către autoritățile ruse, evreii pierd o serie de drepturi. Perioada 1831-1838 atinge însă maximul imigrației evreiești, la Botoșani fiind înregistrați, în 1831, 909 familii. În 1839, un extract privind dările negustorilor și meseriașilor indica pentru Botoșani 1777 capi de familie evrei, la 1845 fiind înregistrate 3340 persoane. Populația a fost însă afectată de epidemia de holeră din primăvara anului 1848 care a răpus un sfert din populația evreiască a orașului (562 capi de familie). Urmare a imigrărilor dinspre Galiția și Ucraina, populația evreiască a Botoșaniului crește, depășind 16.000 locuitori în 1899 (peste 50% din populația totală).

Primele instituții comunitare încep să apară în sec. XVIII, atunci când este menționată funcționarea unei Chevra Kadisha. Primul spital se înființează în 1817, ca adăpost pentru cei lipsiți de mijloace sau cu probleme psihice. În cadrul comunității majoritar ortodoxe, activitățile sociale și filantropice aveau susținere permanentă, începând cu sec. XIX creându-se instituții de profil, precum Izvorul Vieții (pentru copii) sau Lumina vieții (sanatoriu pentru bătrâni), cantine pentru elevi, pentru săraci sau pentru muncitori. La 1832, se pare că funcționau 10 sinagogi. La finalul sec. XIX sunt menționate și societățile Ostașul (pentru soldații evrei și familiile lor), Zwas (pentru meșteșugari). În 1895, Rabinul Leibush Mendel Landau pune bazele unui cerc sionist care s-a extins în anii următori. În 1893 se publică Statutele epitropiei comunității israelite din Botoșani.

În 1865, în Botoșani se înființează una dintre primele școli primare româno-israelite pentru băieți din țară, condusă de talmudistul Hilel Kahane (întemeietor și al unui birou B'nei Brith) urmată de o școală pentru fete, la 1896. În această perioadă se dezvoltă și educația confesională, fiind consemnate, la final de sec. XIX, școli de tip heder, precum și o talmud tora, creată în 1908.

La începutul sec. XX, evreii alcătuiau o importantă ramură profesională prin activitățile industriale, meșteșugărești și comerciale desfășurate, fiind prezenți inclusiv în profesiile liberale. La 1908, se creează prima bancă de cooperatie evreiască. Deși activ implicați în viața orașului, evreii sunt victime ale incidentelor antisemite, ce culminează în această perioadă cu răscoala țărănească din 1907 în care sunt afectate 1455 de familii.

Ca urmare a participării voluntare în luptele din Războiul de independență, 30 de evrei recrutați din Botoșani obțin prin legea din 1879 cetățenia română, din totalul celor 888 evrei naturalizați. Evreii din Botoșani au participat și la luptele din Primul Război Mondial. Tabloul eroilor evrei căzuți în luptele din 1916-1918 conține 97 de nume. Scarlat Albrecht, director al școlii evreiești, cu grad de locotenent, a murit pe câmpul de luptă în 1916, lângă Siret. I.M. Moscovici a fost decorat cu „Virtutea militară de război, cl. a II-a”, pentru faptele de la conducerea plutonului în Transilvania.

După Primul Război Mondial, ca urmare a semnării de către România a Tratatului Minorităților în 1919, evreii au dobândit cetățenia română. În 1920, administrația comunității se organizează sub denumirea Eforia Comunității Botoșani, deservind nevoile religioase, culturale și sociale ale întregii obști. Unii evrei au devenit funcționari în administrația locală; în 1930, un evreu este ales vice-primar. Conform Recensământului din același an, din totalul populației orașului Botoșani de 32.355, evrei erau 11.840. Perioada interbelică este marcată și de reorganizarea vieții comunitare sub sceptrul rabinului Dov Burstein, de construirea unui spital condus de dr. Tauber, a unui cămin de bătrâni, precum și de funcționarea celor două sinagogi, două școli confesionale, o școală profesională pentru fete (1931) și a centrelor de caritate. Joint va deschide și o bancă pentru împrumuturi. Conform unui memoriu trimis în 1930 de către Eforie către Uniunea Comunităților Evreiești din Vechiul Regat, comunitatea din Botoșani se confrunta cu o serie de probleme financiare, marea majoritate a evreilor fiind meseriași, mici negustori și persoane fără profesie, cu un venit lunar scăzut. Reprezentanții subliniau astfel imperativele creării unei școli de meserii, pentru a orienta tineretul către profesii lucrative. Apoi, se solicitau fonduri pentru înzestrarea spitalului care, deși deservise întreaga populație a orașului în trecut, nu mai beneficia de subvenții. În fine, baia rituală necesita la rândul ei intervenții.

Cercul de lectură evreiesc deținea o bibliotecă importantă, inclusiv un fond de carte în idiș. Principalele stabilimente tipografice aparțineau evreilor, dintre cele mai renumite fiind Tipografia B. Saidman și Reînvierea. Numeroase ziare sunt publicate încă din secolul trecut, atât în română, cât și în idiș: *Civilizațiunea* (1868), *Adio* (revista emigranților pedestri, 1890), *Înfrățirea*, *Menorah* (1920), *Calendarul israelit* (1912), *Creditul mărunț* (1928), *Institutorul evreu* (1906), *Hazair* (1925). Activitatea sionistă era întreținută de organizația Ohavei Zion, activă în poziționările împotriva antisemitismului local. Încă din 1919 funcționa și Asociația Maccabi. Organizațiile sioniste de tineret erau promoatoarele șezătorilor literare din zonă.

Măsurile discriminatorii ale guvernărilor de extremă dreaptă au afectat și evreii botoșăneni. Teroarea antisemită se dezlănțuie în septembrie 1940, odată cu spoliierile și violențele politicilor rasiale și de românizare întreprinse de guvernarea național-legionară, și continuate, după ianuarie 1941, de politica antisemită a mareșalului Ion Antonescu. Evreii sunt eliminați din ramurile de activitate, elevii sunt îndepărtați din școli, măsurile fiind însoțite de exproprierea bunurilor industriale și comerciale.

În iunie 1941, odată cu intrarea României în război, populația evreiască din mediul rural primește ordin de evacuare, astfel că evreii din Sulița (1091), Ștefănești (1547), Bucecea (697), Frumușica (568), Mihăileni (206), Ripiceni (130) se stabilesc în Botoșani, creând mai greuți comunității care s-a ocupat de întreținerea refugiaților. Se instituie apoi munca obligatorie, peste 8000 de evrei din Botoșani fiind trimiși la construcția de drumuri, căi ferate, poduri, în oraș și în regiunile învecinate. Ca urmare a ordinului din iulie 1942, evreii suspectați de afiliere comuniste sunt deportați în lagărele din Transnistria. În septembrie, 127 de evrei din Botoșani urmează calea lagărelor pe baza acestui ordin. Conform listei nominale a deportaților, cei mai mulți erau muncitori, meseriași și persoane fără venituri. Ulterior, în toamna anului 1942, comunitatea

reorganizată sub forma Oficiului județean Botoșani al Centralei Evreilor din România depunea mari eforturi pentru a contribui la fondul special de asistență destinat deportaților din Transnistria. Într-un memoriu al Oficiului din 1942 asupra contribuțiilor se arăta că din populația evreiască de peste 15.000 de persoane, 1600-1800 sunt săraci, 5500 sunt evacuați aflați în întreținerea comunității, iar aproximativ 4000 de evrei sunt concentrați la munca obligatorie (2500 dintre aceștia din urmă, întreținuți de comunitate).

În primăvara anului 1943, Oficiul transmitea Centralei evreilor suma colectată de evreii care plățiseră taxa pe zăpadă (425 de persoane rata I și 320 de persoane rata a II-a). În același timp, evreii transmiteau prin intermediul Oficiului petiții prin care solicitau reducerea taxelor supradimensionate pentru eliberarea carnetelor de scutire de la munca obligatorie și prelungirea aprobării de exercitare a profesiei. Unele dintre aceste persoane depășiseră vârsta de 50 de ani, fiind și veterani din timpul Marelui Război. În total, 656 de evrei, majoritatea comercianți și meseriași, se aflau în imposibilitate de plată. Situația se datora sărăcirii populației prin scoaterea din circuitul profesional și economic, întreținerii celor concentrați, precum și sprijinirii populației evacuate din satele și târgurile vecine (1/3 din totalul populației evreiești din localitate).

În aceeași perioadă, în atribuțiile comunității intrau și reprezentarea evreilor în fața autorităților, crearea și întreținerea unui liceu și a două școli primare pentru elevii evrei eliminați din școlile de stat, înființarea unor ateliere de meserii. Comunitatea a susținut până la finalul războiului și funcționarea unui spital și a unui dispensar, precum și a instituțiilor tradiționale. Liderii implicați în gestionarea situațiilor dificile ale perioadei au fost: dr. Emil Tauber, dr. Salter, Sami Bacal, Marcu Gropper, Avram Moisi, Iancu Herțeanu, Iosef Segal.

În primăvara anului 1944, 186 de orfani din Transnistria s-au întors în Botoșani. Odată cu ocuparea orașului de către armata sovietică și până la semnarea armistițiului de către România, conducerea orașului a fost preluată de o administrație autonomă ce a inclus și personal evreiesc. În Botoșani s-au stabilit mulți refugiați din Transnistria, dar și din zonele intrate sub controlul Uniunii Sovietice (nordul Bucovinei și Basarabia), astfel că populația număra, în 1947, peste 19.000 de persoane. Cei mai multe familii au emigrat ulterior spre Israel.

Surse:

Arhiva CSIER, dosar III – 32, f. 1-3; dosar II – 221, f. 31-32; dosar VI – 44, f. 115, 141, 158; dosar VI – 65, f. 33-37; dosar III – 632, f. 1-12, 36, 65-67; dosar III – 683, f. 1-2.

Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 2009, p. 244.

Chewra-Kadishah. Societate caritabilă din Botoșani, Actul constitutiv și statutele, Botoșani, Tipografia Reînvierea, 1909.

Dumitru Ivănescu, „Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1774-1832”, în *SAHIR*, II, 1997, pp. 59-67.

Dumitru Ivănescu, „Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1832-1859”, în *SAHIR*, III, 1998, pp. 116-127.

E. Schwartzfeld, *Din istoria evreilor. Împopulară, reîmpopulară și întemeierea târgurilor și a târgușoarelor în Moldova*, București, Editura Uniunii Evreilor Pământeni, 1914, p. 22.

Gh. Platon, „Populația evreiască din târgurile și orașele Moldovei la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *SAHIR*, III, 1998, pp. 160-176.

Ladislau Gyemant, Lya Benjamin (eds.), *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, III/1, București, Editura Hasefer, 1999, pp. 402-404.

Monitorul Oficial, Partea I, 11(23) noiembrie 1879, pp. 7078-7093.

Pinkas ha-kehilot: Romanyah, vol. 1, Jerusalem, 1969, pp. 29–39.

Shlomo Leibovici-Laiș, *Evreimea botoșăneană. Mini-monografie*, Tel-Aviv, Editura Comitetului pentru activitate culturală iudaică al evreilor originari din România, 2005, pp. 418-422.

Statutul Eforiei Comunității Evreiești din Botoșani, Botoșani, Tipografia Reînvierea, 1920.

Gershon David Hundert (ed.), *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, , vol. 1, Yale University Press, 2008, pp. 220-221.

[Anca Filipovici]

INSHER-EM